

CUMHURİYET DÖNEMİ DİN ÖĞRETİMİ PROGRAM ANLAYIŞLARI*

Tugrul YÜRÜK**

Abstract

The Understandings of Religious Education Curricula in Republican Area.

In this study, it is attempted to identify the curriculum understanding of Republican era curricula of religious teaching. The study is dealt in three parts. The first part is the understandings of religious education curricula in the early Republic and one-party periods (1924-1946); the second part is the understandings of religious education curricula in the multi-party democracy period (1946-1948); the third part is the understandings of religious education curricula in the after 1980 (1980-2006).

Key Words: Curriculum Development, Curriculum Understanding, Religious Education, Religious Education Curricula, The Understandings of Religious Education Curricula.

A. Giriş

1. Problem Durumu

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinde yaşanan gelişmeler, bilimsel alanda pek çok değişikliği beraberinde getirmiştir. Bu alanlardan en önemlilerinden birisi de eğitim bilimidir. Özellikle felsefe ve psikoloji çalışmalarında yaşanan değişimler, bu alanlarla çok yakın bir şekilde ilişkili olan eğitim bilimindeki çalışmaları da etkilemiştir. Bilginin anlamı, bilginin zihinde oluşum süreci, öğrenmenin nasıl gerçekleştiği gibi konular biraz daha fazla araştırılmaya başlanmış ve bu konular hakkındaki mevcut birikim değişmeye başlamıştır. Sonuçta konu ve toplum merkezli genel eğitim paradigması bu gelişmeler ışığında yerini birey ve sorun merkezli bir paradigmaya bırakmıştır. Eğitim paradigmasındaki değişim sonucunda eğitim ve öğretim programları üzerindeki bir değişim de kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu çerçevede Türkiye’de Cumhuriyet döneminin başlangıcından günümüze kadar din öğretilimi programlarının hangi program anlayışlarına sahip oldukları ve yaşanan

* Bu çalışma, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretilimi Program Anlayışları* isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

paradigma değişiminden etkilenip etkilenmedikleri araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır.

Cumhuriyetin başlangıcından günümüze kadar ilk ve ortaöğretimde – isimleri farklı da olsa- birçok din öğretimi programı geliştirilmiştir. Cumhuriyet döneminde Türkiye’de uygulanan din öğretimi programları şu şekildedir:

1. 1924 (1340) İlk Mektep Kur’ân-ı Kerim ve Din Dersi Müfredat Programı
2. 1924 (1340) Lise Birinci Devre Din Dersi Müfredat Programı
3. 1926 İlk Mektep Din Dersi Müfredat Programı
4. 1930 İlk Mektep Din Dersi Müfredat Programı (Şehir ve Köy İlkokulları)
5. 1948 İlkokul Din Dersi Müfredatı
6. 1956 Ortaokullar ve Bunlara Muadil Diğer Okullar İçin Din Dersi Müfredatı
7. 1967 Liseler ve Bunlara Denk Okullarla Lise Seviyesindeki Meslek Okullarının 1. ve 2. sınıflarında Okutulacak Din Bilgisi Dersi Programı
8. 1968 İlkokul Din Bilgisi Programı
9. 1976 Ortaokul Din Bilgisi Programı
10. 1976 Lise Din Bilgisi Programı
11. 1982 Temel Eğitim ve Ortaöğretim Din ve Ahlak Bilgisi Programı
12. 1988 İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı
13. 1992 İlköğretim ve Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı
14. 2000 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı
15. 2005 Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı
16. 2006 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı

Araştırmanın temel amacı, Cumhuriyet döneminde uygulanan din öğretimi programlarının hangi anlayışlara sahip olduklarının program geliştirme alanının verileri doğrultusunda karşılaştırılmalı bir şekilde ortaya konulmasıdır. Türkiye’de program geliştirme ile ilgili çalışmaların çok yeni olduğu söylenebilir. Din öğretimi alanındaki durumu incelediğimizde yine benzer bir durumla karşılaşırız. Ancak Türkiye’de diğer öğretim programlarıyla birlikte din öğretimi programları ile ilgili çalışmalar da bulunmaktadır¹.

¹ Din dersi öğretim programlarının dışındaki diğer öğretim alanlarının programları ile ilgili araştırmalar için bkz. Deniz Korkut, *1948-1991 Yılları İlköğretim 5. Sınıf Matematik Ders*

2. Araştırma Soruları

Belirlenen problem doğrultusunda araştırmanın temel soruları şu şekildedir:

- Cumhuriyet dönemi süresince din öğretimi program anlayışlarını etkileyen faktörler nelerdir?

Programlarının Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2005; Musa Bilgen, *Liselerde Tarih Dersinin Programının Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1980; Abdülkadir Paksoy, “Lise Tarih Dersi Müfredat Programları ve Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi”, *Öğretmen Dünyası*, Cilt: 18, Sayı: 213, Yıl: 1997, s. 5-12; Bedi N. Şehsuvaroğlu, *İlk ve Orta Öğretim Tarih Programları Hakkında*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1973, s. 961-967; Selma Soyca, *2005 Yılı İlköğretim 5. Sınıf Matematik Programının Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2006; Elif Sarıcan, *1998 ile 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Vatandaşlık Değerleri Açısından Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2006; Gamze Gülbahar, *Cumhuriyet Dönemi (1920-1950) Türk Eğitim Sisteminin Felsefi Temelleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2006; Mustafa Yılmaz, *1938-1960 Yıllarında Türkiye’de Kullanılan Tarih Öğretim Programları ve Ders Programlarının İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006. Din dersi öğretim programlarının incelenmesi ve değerlendirilmesi için bkz. Recai Doğan, “1980’e Kadar Türkiye’de Din Öğretimi Program Anlayışları (1924-1980)”, *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Sempozyumu*, MEB Yayınları, Ankara 2003, s. 611-646; Beyza Bilgin, “1980 Sonrası Din Dersi Programları”, *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Sempozyumu*, s. 671-693; Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, “Eğitim Bütünlüğü İçinde Din Öğretimi ve Öğretim Programları Üzerine”, *Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı 7-9 Nisan 2005*, İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya 2005, s. 493-499; Halis Ayhan, “Örgün Eğitimdeki Din Kültürü ve Ahlak Öğretiminin Müfredat Programlarının Geliştirilmesi”, *Orta Dereceli Okullarda Yürütülen Din Eğitim ve Öğretiminin Problemleri Sempozyumu, (1-2 Mayıs 1997)*, Kayseri 1998, s. 211-226; Mustafa Tavukçuoğlu, “Cumhuriyet Dönemi Din Derslerinin İlkokul Programlarındaki Yeri”, *SÜİFD VI*, s. 147-168. Araştırmanın konusu olan Cumhuriyet döneminden başlayıp günümüze kadar gelen süreçte din öğretimi program anlayışlarının ortaya konulması üzerine müstakil bir çalışma olarak Recai Doğan’ın “1980’e Kadar Türkiye’de Din Öğretimi Program Anlayışları (1924-1980)” isimli bir tebliği bulunmaktadır. Tebliğde Cumhuriyet’in başlangıcından 1980’e kadar uygulanan din öğretimi program anlayışları tebliğ sınırları içerisinde ortaya konulmuştur. Adı geçen tebliğde konu, sadece din öğretimi programları ile sınırlandırılmış, Cumhuriyet döneminde program geliştirme alanındaki değişikliklerin din öğretimine etkisi ve din öğretiminin kendi özel boyutları açısından değerlendirilmemiştir. Tebliğ, konunun çalışılmasına ufuk açması açısından önemli fakat bütün kapsamıyla araştırılmaması açısından sınırlıdır. Konuyla alakalı diğer çalışmalar ise Cumhuriyet dönemi örgün din öğretimi programlarını tamamen ele alan çalışmalardan ziyade belli bir dönemi ele alan çalışmalardır. Ayrıca yapılan çalışmalar, doğrudan program anlayışını ortaya koymaya yönelik olmayıp daha çok programların din-siyaset, din-devlet vb. farklı açılardan incelenip değerlendirilmesi özelliğini taşımaktadır.

- Din öğretimi programlarının temel felsefeleri nelerdir?
- Cumhuriyet döneminde uygulanan din öğretimi programlarının program anlayışlarında bir değişim yaşanmış mıdır?

3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada tarihsel yöntem kullanılmıştır. Tarihsel yöntem, gerçeği bulmak, başka bir deyişle, bilgi üretmek için geçmişin eleştirel bir gözle incelenmesi, analizi, sentezi ve rapor edilmesi sürecidir². Araştırmada Cumhuriyet döneminde örgün din öğretimi programlarının program anlayışlarının belirlenmesi amacıyla programlar, karşılaştırmalı bir şekilde incelenerek, analiz ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu analiz ve değerlendirmeleri yaparken bazı ölçütler kullanılmıştır. Belirlenen ölçütler arasında, programların temel öğeleri olarak kabul edilen amaç, içerik, eğitim durumu ve değerlendirme durumlarının incelenmesi, program geliştirme kuramsal temelleri³'nin ve bu temellerdeki değişimin ortaya konulması bulunmaktadır.

4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırmanın kapsamı, Cumhuriyet döneminde örgün eğitim kurumları için hazırlanan ve geliştirilen din öğretimi programlarıdır. Örgün eğitim kurumları kapsamında da sadece ilk ve ortaöğretim kurumlarında uygulanan din öğretimi programlarına yer verilmiştir. İmam Hatip Liselerinde, yüksek öğretimde ve yaygın öğretimde uygulanan din öğretimi programları araştırma kapsamına girmemektedir.

B. Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları

Araştırma konusu olan din öğretimi programları, Cumhuriyet döneminde uygulanan programlar olmakla birlikte Cumhuriyet öncesi dönemin eğitim ve

² Saim Kaptan, *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri*, Tekışık Web Ofset, Ankara 1998, s. 53.

³ Literatürde program geliştirme kuramsal temelleri arasında; tarihsel, ekonomik, sosyal, konu alanı, psikolojik ve felsefi temeller gösterilir. Program geliştirme kuramsal temelleri, program tasarım ve modellerinin oluşum sürecindeki rollerinden hareketle program anlayışını oldukça etkilediği sonucuna varılmıştır. Türkiye'deki program anlayışları da ortaya çıkan farklı program tasarım ve modellerinden etkilenmiştir. Bu tasarım ve modeller çerçevesinde hazırlanan din öğretimi programlarında benimsenen din ve program anlayışlarındaki değişim, din öğretimi programlarının temel öğelerini etkilemiş özellikle de amaç ve içerik öğeleriyle birlikte diğer öğelerin düzenlenmesi bu değişimin neticesinde gerçekleştirilmiştir. Program geliştirme kuramsal temellerinin, program tasarım ve modellerinin geliştirilen programlar üzerindeki ayrıntılı bilgi için bkz. Tuğrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 16-53.

din eğitimi anlayışından etkilenmiştir. Dolayısıyla Cumhuriyet döneminde özellikle de ilk yıllarda uygulanan din öğretimi program anlayışlarını anlayabilmek için bu programların hangi şartlarda hazırlandığının bilinmesi gerekir. Cumhuriyet öncesinin Tanzimat dönemine kadar olan eğitim anlayışına baktığımızda eğitimin temel amacı dindar bireyler yetiştirmektir ve eğitim sisteminde din, merkezi bir konumda yer almaktadır. Tanzimat dönemi ile birlikte bu anlayışta bazı değişimler yaşanmış, din, eğitim sistemindeki merkezi konumunu kaybetmeye başlayarak genel eğitim ile din eğitimi birbirinden ayrılmıştır. 20. yüzyılın başından itibaren özellikle batılılaşma yolunda atılan adımlar eğitim anlayışında önemli bir değişime neden olmuş, dindar, vatansever, gelenek ve göreneklerini bilen insanlar yetiştirmenin yanı sıra gerçekleşen değişime uyum sağlayabilen bireyler yetiştirmek hedeflenmiştir. Din dersleri de bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi yolunda önemli bir araç olarak kabul edilmiştir⁴. Ancak bu dönemde yaşanan anlayış değişiminin eğitim ve din eğitimine yansımaları istenilen seviyede olmamış, değişimdeki hızlanma Cumhuriyet dönemi ile birlikte gerçekleşebilmiştir. Cumhuriyet dönemi ile birlikte devletin dine dayalı yapısı değiştirilerek akıllı ve bilimi temel alan bir sistem oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylece yeni bir din anlayışı oluşturulmuştur. Devlet zihniyetinde yaşanan bu değişim, özellikle din öğretimi programlarında önemli bir değişimi zorunlu kılmıştır. Belirlenen yeni anlayış doğrultusunda din öğretimi programlarının hazırlanma ve geliştirilme çalışmaları günümüzde de hala devam etmektedir. Araştırmanın bu bölümünde din öğretimi programları program anlayışlarını belirleme amacıyla Cumhuriyet dönemi, üç döneme ayrılarak incelenmiştir.

1. Cumhuriyet'in Kuruluş ve Tek Parti Döneminde Din Öğretimi Program Anlayışları (1924-1946)

Dönemin ilk programı olan 1924 (1340) İlk Mektep Kur'an-ı Kerim ve Din Dersleri Müfredat Programının içeriğinde yer alan ifadelerden çocuklara İslâm dini hakkında temel bilgiler verilerek İslâm dinini benimsetmek gibi bir hedefin olduğu görülür⁵. Program, genel olarak önceki geleneğin yeni nesle

⁴ Cumhuriyet öncesi örgün eğitimde yürütülen din eğitimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Zeki Salih Zengin, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi (1839-1876)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004; Zeki Salih Zengin, *II. Abdülhamit Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009; Zeki Salih Zengin, *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002; Recai Doğan, "II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hareketlerinde Din Eğitimi-Öğretimi", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1998, cilt XXXVII, s. 361-441.

⁵ 2. sınıfta "İslâm muhabbetini çocukların kalbinde yaşatma" hedefi bunun bir örneğidir. Bkz. *İlk Mekteplerin Müfredat Programı (1924)*, Türkiye Cumhuriyeti Maârif Vekâleti, Matbaa-i Amire, İstanbul 1924, s. 13.

aktarılmasını amaçlayan nakilci bir anlayışa sahiptir. Çok geniş kapsamlı, sistemli bir anlayışın olduğunu söylemek zor gözükmemektedir. Programda tek bir din yani İslâm dini ile ilgili bilişsel ve duyuşsal davranışlar kazandırma hedeflenmektedir. Buradan hareketle programın literatürde “Doktriner Eğitim” olarak ifade edilen tek bir dini yani İslâm dinini merkeze alan bir anlayışı benimsediği anlaşılmaktadır⁶. 1924 (1340) İlk Mektep Kur’ân-ı Kerim ve Din Dersleri Müfredat Programı özellikle Cumhuriyet’in ilan edilmesi ve gerçekleştirilen inkılaplarla değişim sürecine giren devletin yeni din ve eğitim anlayışının programlara yansımaları açısından incelendiğinde bu anlayışın tam yansımadağı şeklinde bir değerlendirme yapmak mümkündür⁷. 1924 Lise Birinci Devre (Ortaokul) Din Dersleri Müfredat Programı da program anlayışı açısından incelendiğinde 1924 (1340) İlk Mektep Kur’ân-ı Kerim ve Din Dersleri Müfredat Programından çok fazla farklılık göstermemektedir⁸.

1926 İlk Mektep Ma’lûmât-ı Diniye Müfredat Programında Kısa bir hedef cümlesinden sonra dersin öğretiminde dikkat edilecek hususlara işaret eden bazı temel ilkeler belirlenmiştir. Programda yer alan “Kimsenin dinine, inancına karışmamak”, “İslâm dini, taassubu men eder.” (4. sınıf), “İslâm dininde akıl her şeyin fevkindedir.”, “Akıl kabul etmediğini din kabul edemez.”, “Dünya işlerini milletin iradesiyle vazedilen kanunlar tayin eder. ...Bu muamelelerin dinle alakası yoktur. ...Beşeri işlerde akıl ile ilim hakimdir. ...İslâmlık yalnız Araplar’a mahsus olmadığından her millet, Allah’ına kendi diliyle hitap eder, şükür dualarını kendi lisaniyle eda ederse... tesiri daha ziyade olur.” (5. sınıf)⁹ gibi ifadeler, programda öncelikli olarak dinin (İslâm dininin) temel kaynaklarına dayalı bir din anlayışının oluşturulmaya çalışıldığı söylenebilir¹⁰. Ayrıca derste çocukların dini duygularını geliştirmenin ve takviye etmenin de hedeflendiği anlaşılmaktadır. Program içeriğinde çocukların yanlış dini bilgilerden arındırılarak çalışmaya özendirilmesi ve sosyal kalkınmanın sağlanması da hedefler arasındadır¹¹. Genel olarak programda, rasyonel temellere dayalı bir din anlayışı oluşturma¹² yönünde, daha çok toplumsal

⁶ Tugrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 70, 72.

⁷ Tugrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 82.

⁸ Tugrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 74.

⁹ *İlkmektep Müfredat Programı*, Maârif Vekaleti Yayınları, İstanbul 1927, s. 47-49.

¹⁰ Tugrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 84.

¹¹ Tugrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 83.

¹² Rasyonel temelli bir din anlayışı oluşturma amacına yönelik olarak şu ifadeler örnek olarak gösterilebilir: “Hazret-i Muhammed’in hayatı ve ahlâkı (muhtasar bir surette, yalnız tarihi hakikatler söylenecek, ... mucizelerden ve harikulade menkıbelerden bahsolummayacaktır)” (3. sınıf, s. 46), “Kendi nefesine, başkalarına, memleketine, vatanına hayrı olmayan insanları İslâmlık takbih eder”, “Akıl gösterdiği her çareye başvurmadan tevekkül edenler daima mahrumiyete uğralar (4. sınıf). Bkz. *İlkmektep Müfredat Programı*, s. 47.

ilişkilerde insanların faydalanabilecekleri konulara yer verilmiştir¹³. Program, yine konu dağılımına yer vererek önceki programda da var olan konu ve öğretmen merkezilik özelliğini devam ettirmektedir. Programda, öğretime, öğrencinin en yakın çevresinden başlama, konuları yaşamdan alma vb. pragmatik felsefenin yaklaşımlarının izleri görülmektedir¹⁴.

1930 İlk Mektep Din Dersleri Müfredat Programında kimsenin dinine, itikadına, işine karışmamanın temel amaç olarak vurgulandığı görülmektedir. Yine programda, dini ve dünyevi alanın ayrılması ile ilgili bazı düşüncelere¹⁵ yer verilmiştir. Program, bu şekilde bir din anlayışı ortaya koymasıyla daha önceki programlardan ayrılmaktadır. Çünkü daha önceki programlarda temel amaç, İslâm dinini benimsetmektir. Bu programla birlikte, yine İslâm dini ile ilgili bazı bilgilere yer verilmiş ancak İslâm dinini benimsetme düşüncesinin yerine vicdanlardaki inançlara karışılmaması gerektiği ve dünyevi işlerde akıl ve bilimin hakim olduğu vurgulanmıştır. Dersin isteğe bağlı hale getirilmesi de bu anlayışı ortaya koyması açısından dikkate değerdir. 1926 İlk Mektep Din Dersleri Müfredat Programında din dersinin hedeflerinde ve öğretiminde dikkat edilecek ilkelere yer verilirken 1930 İlk Mektep Din Dersleri Müfredat Programında bu ilkelere değinilmemiştir. Bu da 1930 İlk Mektep Din Dersleri Müfredat Programının program geliştirme açısından 1926 İlk Mektep Din Dersleri Müfredat Programına göre bir geriye dönüş olduğu izlenimine neden olmaktadır¹⁶.

2. Çok Partili Dönemde Din Öğretimi Program Anlayışları (1946–1980)

1948 Din Dersleri Programı, önceki programlarda olduğu gibi konular listesi şeklinde verilmiş, amaçlara dolayısıyla öğrenciden beklenen davranışlara da yer verilmemiştir. 1948 Din Dersi Programında sadece ders içeriğinin verilmiş olmasının nedenlerinden belki de en önemlisi, din derslerinin uzun bir

¹³ “Kimsenin dinine, itikadına, işine karışmamak”, “hayırlı insan olmak” (4. sınıf, s. 47) gibi konular ve programda derslerin eğitim ve öğretiminde dikkat edilecek hususlar arasında yer alan “İslâmlar arasında ictimai muavenetlere bir esas teşkil eden sadaka ve zekat üzerinde tevakkuf edilerek zekat ve sadakanın hastane, darülaceze, himaye-i etfal gibi hayırperver müesseselere veyahut memleketin müdafaası maksadıyla teşekkül eden cemiyetlere verilmesinin daha hayırlı olduğunu anlatmak lazımdır” (s. 44) gibi noktalar sosyal hayatta dinin rolünden yararlanma düşüncesinin önemli yansımaları olarak kabul edilebilir. Bkz. *İlkmektep Müfredat Programı*, s. 44, 47.

¹⁴ Tuğrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 84-85.

¹⁵ Dünya işlerini milletin iradesi ile yapılan kanunların belirlediği, beşeri muamelelerin bu kanunlara tabi olduğu, bu muamelelerin din ile alakasının olmadığı, beşeri işlerde akıl ile ilmin hâkim olduğu, İslâm dininin dünyevi işlerde aklın ve ilmin hakimiyetini kabul ettiği gibi. Bkz. *İlkmektep Müfredat Programı (1930)*, Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul 1930, s. 229-231.

¹⁶ Tuğrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 86-87.

aradan sonra tekrar verilmeye başlanması dolayısıyla meşruiyet sorunuyla yüz yüze olmasıdır. Bu nedenle 1948 İlkokul Programı içerisinde Din dersi programının diğer derslere göre ayrı bir görüntüsü vardır¹⁷. Program dayandığı felsefe açısından incelendiğinde yine idealist ve realist felsefelere dayanan esaslılık ve daimicilik eğitim akımlarının prensiplerinin temelde yer aldığı dikkat çekmektedir. Doğru dini bilgi verme hedefine yapılan vurgu devam etmektedir. Ancak bu programda rasyonel bir din anlayışı oluşturma düşüncesi biraz daha ağırlıktadır. Yine öğretmen ve konu merkezlilik devam etmektedir¹⁸.

1956 Ortaokullar ve Bunlara Muadil Diğer Okullar İçin Din Dersleri Müfredatı Programında 1924 (1340) Lise Birinci Devre Din Dersleri Müfredat Programına göre oldukça fazla değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklikler arasında dikkati çeken en önemli değişiklik, “İslâm Ahlakı” başlığı altında birçok ahlak ile ilgili konuya yer verilmesidir. Bu konulara yer verilmesinin altında özellikle çocukların ahlaki gelişiminde İslâm dininde yararlanma düşüncesi olabilir. Bir başka değişiklik ise Türklerin İslâm dinine yaptığı katkılara üç ünitenin ayrılmasıdır. Bu da öğrencilerin mensup oldukları toplumun dine katkılarını bilmeleri açısından olumlu bir değişiklik olarak değerlendirilebilir¹⁹.

1967 Lise Din Bilgisi Dersi Programının rasyonel temellere dayalı bir din anlayışının oluşturulmaya çalışıldığı özellikle açıklamalar ve içerik bölümü incelendiğinde görülmektedir. Böyle bir din anlayışı çerçevesinde özellikle de dinin bireysel ve toplumsal hayata katkısından yararlanmaya yönelik bir içerik hazırlanmıştır. Program anlayışı açısından öğretmen ve konu merkezli bir programdır. Programda hiçbir şekilde ders esnasında kullanılabilecek yöntem ve tekniklere, ölçme ve değerlendirme araçlarına, eğitim ve öğretim araç ve gereçlerine, etkinliklere ve örnek ders işlenişlerine yer verilmemiştir. Dolayısıyla programın eğitim anlayışı açısından çok önemli yenilikler getirdiğini söylemek mümkün gözükmemektedir²⁰.

1968 İlkokul Din Bilgisi Programının muhtevasında yer alan konulardan genel olarak İslâm dini hakkında tanıtıcı bilgi vermenin amaçlandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Din Bilgisi Dersinde belli bir dinin (İslâm dini) temel inanç esasları hakkında bilgi verilmesi, ahlak anlayışının din ile temellendirilmesi²¹ ve öğrencinin bu esaslara inanmasının amaçlanması,

¹⁷ Bkz. *İlkokul Programı*, MEB, İstanbul 1948.

¹⁸ Tugrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 102.

¹⁹ *MEB Tebliğler Dergisi*, 17 Eylül 1956 tarih ve 32321-1968-11 4286 sayılı karar, cilt: 19, sayı: 921, s. 147-148; Tugrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 104-105.

²⁰ Bkz. *MEB Tebliğler Dergisi*, 23 Ekim 1967, Cilt: 30, Sayı: 1475, s. 371-372; Tugrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 117.

²¹ “Temizlik, iyilik, doğruluk fikirlerini, insanları sevmenin, anaya babaya, büyüklere saygı, küçüklere şefkat göstermenin, zayıflara, muhtaçlara yardım etmenin, çalışkanlığın, bilim,

doktriner bir din anlayışının benimsendiğini göstermektedir. Yine temel vurgulardan birisi, muhtevada yer alan bilgilerin doğru bilgi olmasıdır. 1968 İlkokul Din Bilgisi Programının eğitim anlayışı da önceki programlardan çok farklı değildir. 1968 İlkokul Din Bilgisi Programında da daha çok idealist ve realist felsefelere dayanan esasicilik ve daimicilik eğitim akımlarının izlerine rastlanmaktadır. Ayrıca din bilgisi dersi programında yer alan amaç cümlelerinden²² anlaşıldığı gibi amaçlar öğrenci davranışları açısından yazılmıştır²³. 1976 Ortaokul Din Bilgisi Programında temelde İslâm dininin temel esaslarını öğretmek amaçlanmaktadır. Din dersinden milli kişiliği kazandırma, öğrencilerin kendi iç dünyalarını düzenleyerek toplum, ilim ve medeniyet ile ilişkilerini ayarlama gibi katkılar da beklenmektedir. Ayrıca din dersleri aracılığıyla okul dışı çevreden edinilen batıl inanç ve fikirlerden uzak bir şekilde dini konularda daha bilimsel ve saygılı bir görüş kazandırmak ve Hz. Muhammed'in görüş ve düşüncelerinin öğretilmek istendiği görülmektedir. Amaçlarda dikkat çeken bir diğer konu da manevi duyguların yanı sıra milli duyguların geliştirilmesine yönelik bilişsel ve duyuşsal ifadelerin yer almasıdır. 2. ve 6. amaç cümlesi, bu hedefi açıkça ortaya koymaktadır. Amaç cümlelerinde yer alan ifadeler (kazandırmak, öğretmek, gerçekleştirmek vb.) incelendiğinde öğretmen davranışlarına yönelik olduğu görülmektedir. Açıklamalar kısmında öğrencilerin gelişimsel ve kültürel özelliklerinin dikkate alınarak konuların sevdirelerek, düşündürücü ve ikna edici bir şekilde işlenmesi istenmiştir. Ayet ve hadis meallerinin de yeri geldikçe sınıf ortamına getirilerek öğretime yardımcı bir unsur olarak kullanılması ve ödevlerin de bu çerçevede ana kaynakları tanıma ve yaşanan dini hayatı kavramalarına yönelik verilmesi, öğrencilerin İslâm dinin temel kaynaklarını kullanabilmelerine ve günlük hayatı doğru bir şekilde anlamalarına yardımcı olacaktır. Ahlakın insan için gerekli olduğu bilincinin verilmesi, ibadetlerin dini yönünün yanı sıra bireysel ve toplumsal yararlarına da değinilmesi istenmiştir. 1976 Ortaokul Din Bilgisi Programının üç sınıfının içeriği genel olarak incelendiğinde önceki programlara nazaran ünitelerin daha sistematik bir şekilde düzenlendiği görülür. Ayrıca konular iman, ibadet ve ahlak olarak üç ana grup ve bu grubun çevresinde yer alan konular olarak düzenlenmiştir. 1976 Ortaokul Din Bilgisi Programı, konu ve öğretmen merkezli davranışçı bir anlayışı benimsemektedir. Bu durum özellikle amaçların öğretmen davranışları açısından ifade edilmesinde ve muhtevanın geleneksel bir şekilde devam ettirilmesinden anlaşılabilir. Ancak önceki programa göre

sanat ve gerçek sevginin İslâm dininin emir ve esaslarından olduğunu kavrar ve İslâm dinin ahlâk ilkelerini bilir". Bkz. *İlkokul Programı (1969)*, s. 107.

²² "Yaşına ve fikir seviyesine uygun olarak gönlünden Allah'ı sevme ve şükretme duygularına sahip olur. Allah'ın varlığına, birliğine inanmanın İslâm dininin esaslarından bulunduğunu; Hz. Muhammed'in büyüklüğünü ve hak peygamberi olduğunu kavrar." gibi. Bkz. *İlkokul Programı (1969)*, s. 107.

²³ Tuğrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 125.

konuların öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve seviyelerine daha uygun bir şekilde hazırlandığı da söylenebilir. Programda diğer dinlere de yer verilmiş ancak bu dinler hakkındaki bilgiler yine İslâm dini perspektifinden ele alınmıştır. Kuran-ı Kerim Meali, Hadis tercümelerinin ve ilmihâllerin kullanılması tavsiye edilmiş ve derste kullanılacak yardımcı kaynaklar ifade edilmiştir. Bunun dışında derste kullanılacak araç-gereç ve materyallerden bahsedilmemiştir²⁴.

1976 Lise Din Bilgisi Programının milli ve manevi değerleri bir arada işlemeye çalışan bir anlayışa sahiptir. Bu çerçevede programda bireysel ve toplumsal değerlerin bireyler tarafından benimsenmesi ve rasyonel bir din anlayışı çerçevesinde toplumda görülen bazı yanlış dini bilgilerin de düzeltilmesi amaçlanmıştır. 1976 Lise Din Bilgisi Programında eğitim anlayışı açısından çok önemli sayılabilecek bir değişikliğe rastlanılmamakta, esasici ve daimici yaklaşıma dayalı öğretmen ve konu merkezli yapının devam ettiği görülmektedir. Bununla birlikte daha önceki programda da görüldüğü üzere programda ne tür yöntem ve tekniklerin kullanılacağı, ölçme ve değerlendirme tekniklerinin göz önüne alınacağı, öğretim materyalleri, örnek ders işleniş ve etkinlikler gibi konularda herhangi bir bilgi ve yönlendirme bulunmamaktadır²⁵.

3. 1980 Sonrası Din Öğretimi Programı Anlayışları (1980-2006)

1982 Temel Eğitim Din ve Ahlak Bilgisi Programında özellikle laiklik ile vicdan ve düşünce özgürlüğü ilkelerine vurgu yapılmıştır. Bunun yanı sıra bütün konuların Atatürk ilkeleri ile bütünleştirilmesi istenmiştir. Millî birlik ve beraberliği kazandırma amacıyla vatan, millet, bayrak gibi değerlerin kazandırılması da temel ilkeler arasındadır²⁶. 1982 Temel Eğitim Din ve Ahlak Bilgisi Programında 6, 7 ve 8. sınıfların amaçları ve üniteler genel olarak incelendiğinde İslâm dininin özellikle akılcı, çağdaş, sürekli canlılık ve ilerleme isteyen yönü vurgulanmıştır. Programdaki birçok ünite, bu yaklaşım çerçevesinde hazırlanmıştır. Bununla birlikte üniteler aracılığıyla başkalarının inancına ve düşüncelerine hoşgörü becerisi de kazandırılmak istenmiştir. Evrensel değerlerden olan temizlik, iyilik, doğruluk gibi bazı değerlerin İslâm dininin de emir ve esaslarından olduğunun öğrenciler tarafından kavranması hedeflenmiştir. Vatan, millet, bayrak, Atatürk gibi milli değerlerin benimsetilmesi de öğrencilere kazandırılmak istenen değerler arasındadır. Sonuç olarak temel hedefin bireyin kendisiyle ve çevresiyle ilişkilerini düzenlemede ve

²⁴ MEB Talim ve Terbiye Dairesinin Bakanlık Makamının tasviplerine arzını kararlaştırdığı 5 Ağustos 1976 tarih ve 325 sayılı “Ortaokul I-II-III. Sınıf “Din Bilgisi” müfredat programlarının kabulü hk.” konulu yazısı. Ayrıca bkz. Tugrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 126-130.

²⁵ *MEB Tebliğler Dergisi*, 27 Eylül 1976, Sayı: 1900, s. 339-340; Tugrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 132.

²⁶ *MEB Tebliğler Dergisi*, 29 Mart 1982, s. 155-156.

milli ve evrensel değerleri kazanmasında İslâm dininin katkılarından faydalanılmak istenmesinin olduğu söylenebilir. “Din ve İslâm Dinine ilişkin temel kavramları bilmek”, “Müslümanlığın en son ve gelişmiş din olduğunu bilmek” gibi amaç cümlelerinin öğrenci davranışına dönük hazırlanması, programın önceki programa göre daha öğrenen merkezli olduğunu göstermektedir. Ancak programda ünitelerin işlenmesine ilişkin bir açıklama bulunmaması ve “Din ve Ahlak Öğretiminin Genel Amacı”nda yer alan “... yetiştirmektir”, “Din ve Ahlak Öğretiminin İlkeleri”nde kullanılan “...korunacaktır”, “kavratılacaktır” gibi ifadeler, programda konu ve öğretmen merkezli davranışçı anlayışın izlerinin devam ettiğini göstermektedir²⁷.

1982 Ortaöğretim Din ve Ahlak Bilgisi Programındaki amaçlar genellikle (kavramak, bilgi edinmek, benimsemek gibi) öğrenci davranışı açısından ifade edilmiştir. 1976 Lise Din Bilgisi programında yer alan amaç cümleleri, İslâm dini ve milli değerlerle ilgili bilişsel ve duyuşsal ifadeler içerirken 1982 Ortaöğretim Din ve Ahlak Bilgisi Programında İslâm dini ile ilgili bilişsel öğrenmelere daha fazla yer verilmiştir. “İslâm dininin, iman, ibadet ve özellikle ahlak esaslarını fikir düzeyinde öğrenmek” ifadesi bunun bir örneğidir. Milli değerlerle ilgili öğrenme ürünlerinde ise bilişsel ve duyuşsal ifadeler aynı şekilde devam etmiştir. 1982 Ortaöğretim Din ve Ahlak Bilgisi Programı, program anlayışı açısından 1976 Lise Din Bilgisi Programına oranla daha öğrenen merkezlidir. Özellikle 1982 Ortaöğretim Din ve Ahlak Bilgisi Programının amaç cümleleri incelendiğinde (kavramak, bilgi edinmek, benimsemek gibi), bu cümlelerin öğrenci davranışı açısından ifade edildiği görülmektedir. Programda öğretme-öğrenme sürecinde kullanılacak öğretim yöntemleri, araç-gereç, kaynaklar ve ölçme ve değerlendirme durumlarına ilişkin bilgiler ise yer almamıştır²⁸. 1982, 1988 ve 1992 programlarını birlikte değerlendirmek gerekir. Bu üç program, özellikle içerik açısından birbirinin neredeyse aynısı olmakla birlikte aralarında bazı değişiklikler bulunmaktadır²⁹. Eklenen konularla Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin genel amacında yer alan özellikle “Atatürkçülüğün, milli birlik ve beraberliğin, insan sevgisinin dini ve ahlaki yönden pekiştirilmesini sağlamak” amacı gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Yine “tehdit” konusu altında yaşanan sıkıntıların devlete, topluma, milli değer ve kültüre bağlı olmakla ve vatan ve bayrak sevgisiyle giderilebileceği ifade edilmiştir³⁰. 1982 İlkokul Din Bilgisi Dersi Programının – dolayısıyla büyük oranda 1982 programıyla aynı olan 1988 ve 1992 programlarının- 1980 ihtilalini yapan askeri hükümetin milli eğitim politikaları doğrultusunda yapıldığı göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla programın

²⁷ Tuğrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 140-141.

²⁸ *MEB Tebliğler Dergisi*, 29 Mart 1982; Tuğrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 143-145.

²⁹ Tuğrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 145.

³⁰ Tuğrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 147-148.

hazırlanmasında etkili olan sosyal ve siyasi şartlar gereği programda birçok yerde milli birlik ve beraberliğe vurgu yapılmıştır. Bununla birlikte genel amaç, laikliğe uygun bir şekilde İslâm hakkında temel bilgi kazandırmaktır. Özellikle programın ilkeleri ortaya konulurken İslâm dininin özellikle hurafeden uzak, akılcı ve çağdaş, sürekli canlılık ve ilerleme isteyen bir din olduğu vurgulanmıştır. Dolayısıyla programda İslâm dinin akla ve bilime verdiği önem ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun için de bu ders aracılığıyla batıl inanç ve fikirlerden uzak bir şekilde öğrencinin bilimsel görüş ve tutum kazanması hedeflenmektedir³¹. Programlar, program anlayışı açısından önceki programlardan çok fazla farklılık göstermemektedir. 1982 ve 1992 İlkokul Programlarında özel amaçları ortaya koyan cümlelerin ilk altısında; “sevmek, bilmek, kazanmak, kavramak, benimsemek” gibi genel ifadeler kullanılmakla birlikte amaçlar, yine de öğrenci davranışı açısından ifade edilmiştir. Ancak son amaç olan 7. amaç cümlesinde kullanılan “pekiştirmek” ifadesi³² öğretmen davranışı açısından ifade edilmiştir. 1982 ve 1992 İlkokul Programlarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretiminin amacı ifade edilirken 4. ve 5. sınıflara ayrı ayrı yer verilmemiş her iki sınıfın amacı birlikte verilmiştir. Amaçlar arasında öncelikle Allah ve Peygamber kavramlarının tanıtılması, sevdirilmesi gibi amaçlar bulunmaktadır. Bunun ardından İslâm Dininin inanç, ibadet ve ahlak esaslarının öğrenci tarafından bilinmesinin sağlanması, kendi iç dünyasında, içinde yaşadığı aile ve toplumda, inanç ve ibadet yönünden dengeli ve uyumlu bir kişilik kazanmasının amaçlandığı belirtilmektedir. Daha sonra da temel ahlaki prensipleri bilen ve hayatında uygulayan bireyin hedeflendiği belirtilmektedir. Vatan, millet ve Atatürk sevgisinin pekiştirilmesi de amaçlar arasında yer almaktadır³³. 1992 Ortaöğretim Programı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 1, 2 ve 3. sınıfların amaçları ile 1982 Ortaöğretim Programı 1, 2 ve 3. sınıfların amaçları aynıdır³⁴.

1992 programında tek bir cümle ile ifade edilen din kültürü ve ahlak bilgisi öğretiminin amacı, 2000 programında biraz daha genişletilmiştir. 2000 programında genel amaçlar başlığı altında bilişsel, duyuşsal ve becerisel öğrenmeler yoluyla bireysel, toplumsal, ahlaki, kültürel ve evrensel açıdan gelişmelerini sağlayacak bazı amaçlara 26 madde hâlinde yer verilmiştir³⁵.

³¹ Tuğrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 148-149.

³² *MEB Tebliğler Dergisi*, 29 Mart 1982, s. 156; *MEB Tebliğler Dergisi*, 13 Nisan 1992, s. 222.

³³ *MEB Tebliğler Dergisi*, 29 Mart 1982, s. 156; *MEB Tebliğler Dergisi*, 13 Nisan 1992, s. 222.

³⁴ Krş. *MEB Tebliğler Dergisi*, 13 Nisan 1992, Cilt: 55, sayı 2356, s. 231-232 ile *MEB Tebliğler Dergisi*, 29 Mart 1982, s. 160.

³⁵ *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (2000)*, s. 96-97.

Böylece birey bilincinin geliştirilerek³⁶, kültürel yabancılaşmanın önlenmesi³⁷, toplumsallığa ve toplumsal duyarlılığa ulaşılması ve toplumumuzdaki sağlıksız dinî oluşumların farkında olunması sağlanmaya³⁸ çalışılmıştır. Programda özellikle bireysel özellikleri geliştirmeye yönelik amaçlar konularak bireyin toplumdaki sağlıksız dinî oluşumların farkında olarak bireysel olarak kendi dinini inşa etmesi beklenmektedir³⁹.

2000 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programında din ve dinin anlaşılması ile ilgili farklı bakış açılarına rastlamak mümkündür. Programda dinin bireyin, kendisiyle, Allah ile ve toplumla ilişkilerini düzenleyen bir olgu olduğu ifade edilerek öncelikli olarak öğrencinin bireysel olarak din ile ilişki kurmasının sağlanmaya çalışıldığı, daha sonra da bunun üzerine bazı temel bilgilere yer verildiği gözlenmektedir. Böylece öğrencilerden hayatlarının her döneminde inançlarını akılcı ve eleştirel bir yaklaşımla araştırmaları, sorgulamaları ve yaşam boyu öğrenmeyi alışkanlık haline getirmeleri yani inançlarını akılla desteklemeleri beklenmektedir. Bunun sonucunda da öğrencinin kendi geleneğini ve diğer milletlerin geleneklerini saygı ve hoşgörü çerçevesinde yorumlayabilmesi amaçlanmaktadır. Dolayısıyla din ve ahlak öğretimi, dindar olmak isteyenlere doğru ve yeterli öğrenmeleri kazandırmak, dindar olmak istemeyene veya dine ilgisiz kalana da din ile ilgili durumlarda doğru davranışlar geliştirebilecek öğrenmeleri hedeflemektedir⁴⁰. Programda “Öğrenme ve Öğretme Sürecinde Uyulması Gereken İlkeler” başlığı altında giriş bölümünde ifade edilen hedeflere ulaşmada göz önünde bulundurulması gereken ilkeler arasında 14. ilkede⁴¹ yer alan ifadeler din ile ilgili bu yeni bakış açısına önemli bir örnektir. Bu ifadelerde önceki programlarda bulunmayan din ile ilgili yeni bir bakış açısı belirlenmiştir. Yeni

³⁶ 4. sınıf özel amaçları arasında öğrencilerin bireysel olarak kendi dinlerini inşa etmelerini gerçekleştirmeye yönelik amaçlar bulunmaktadır. Buna benzer şekilde birey bilincinin gelişmesi ile ilgili programdaki vurgular için bkz. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (2000)*, s. 91, 92.

³⁷ *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (2000)*, s. 93.

³⁸ 05.10.2000 tarih ve B.08.0.DÖG.0.14.01.02.323-50-3334 sayılı İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programları konulu yazı, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, Ankara 2000, s. 8.

³⁹ Tuğrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 157.

⁴⁰ Cemal Tosun, “İki binli yıllarda Türkiye’de Din Öğretimi: Bugünden Geleceğe”, *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslar arası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar*, MEB yayımları Ankara 2003, s. 767.

⁴¹ 14. ilke şu şekildedir: “Tüm eğitimsel süreçlerde; konuların işlenmesinde ve örneklerin belirlenmesinde Kur’anî (Kur’an’a ait) olan ile sonradan üretilenlerin ayırt edilmesine özen gösterilecektir. Bunun için toplumsal ve sosyal olaylar da dikkate alınarak nelerin Kur’an kaynaklı nelerin ise örf, adet, gelenek, inanış, yaşam biçimi, kültürel etkileşim vb. kaynaklı olduğu açıklanarak vurgulanacaktır”. Bkz. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (2000)*, s. 94.

bakış açısıyla içeriğin İslâm dini ile ilgili yönü değiştirilmek istenmiştir. Bu bakış açısına göre Kur'an'dan kaynaklanan bilgi ve anlayışlar ile Kur'an'dan kaynaklanmayan bilgi ve anlayışlar ayırt edilerek konular işlenecektir. Bu anlayış çerçevesinde programda, din olgusunun doğru anlaşılması ve yorumlanmasına katkıda bulunmanın hedeflendiği belirtilerek dinin insanlar, toplumlar ve milletler arasındaki ilişkilerde önemli bir etken olması nedeniyle öğretilmesine ihtiyaç olduğu ifade edilmiştir. Bu çerçevede İslâm dininin Türk toplumunun yaşamına etkisi dikkate alınarak İslâm dini ve bu dinden kaynaklanan ahlak anlayışı ile örf ve adetlerin tanıtılması ve öğretilmesi hedeflenmiştir. Böylece öğrencilerin inanç ve kültür dünyalarına genişlik kazandırmak ve başka inanç ve kültürlerle karşı hoşgörü davranışı kazanmalarını sağlamak istenmiştir. Sağlıklı bir din ve ahlak öğretimiyle de öğrencilerin milli, ahlaki, insani ve kültürel değerleri benimsemeleri, beden, zihin, ahlak, ruh, duygu bakımından dengeli ve sağlıklı gelişmeleri sağlanarak kültürel yabancılaşmanın önüne geçmek amaçlanmıştır⁴². İlk defa 2000 programıyla diğer dinlerin de esas amaçlarının iyi insan yetiştirmek olduğu vurgulanmış ve bazı dinlerin tarihi gelişimleri, temel özellikleri ve öğretilerine ayrıntılı olarak yer verilmiştir⁴³. Özellikle getirmiş olduğu bu yeni yaklaşım sebebiyle çok kültürlülük açısından 2000 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programlarının din eğitimi tarihinde önemli bir dönüm noktası olduğu şeklinde yorumlar da bulunmaktadır⁴⁴.

2000 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programında üniteler önceki programa göre daha sistemli bir şekilde ve öğrencinin gelişim sürecine uygun olarak sınıflara dağıtılmıştır⁴⁵. Ayrıca programda öğretmene öğretim sürecini yönlendiren bir rehber rolünün verilmesi⁴⁶, her sınıf ile ilgili etkinlik örneklerine yer verilmesi, amaçların öğrenci davranışları açısından ortaya konulması da daha önceki programlardan farklı bir durumdur. Örnek ders işlenişlerinde öğretme-öğrenme sürecinde yer alacak yöntem ve tekniklere, ölçme ve değerlendirmede hangi ölçütlerin kullanılacağına yer verilmesi de ilk defa bu programda görülmektedir. Ortaya koyduğu bu ve buna benzer yenilikler sonucunda 2000 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı, önceki programa göre öğrenen merkezliğe ulaşma noktasında ileriye doğru bir adım

⁴² *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (2000)*, s. 93.

⁴³ *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (2000)*, s. 92.

⁴⁴ Nurullah Altaş, "Türkiye'de Zorunlu Din Öğretimini Yapılandıran Süreç, Hedefler ve Yeni Yöntem Arayışları (1980-2001)", *Dini Araştırmalar*, Cilt: 4, Sayı: 12, Yıl: 2002, s. 166.

⁴⁵ 1992 ilköğretim programında 7. sınıf ünitelerinden birisi olan "Kaza ve Kadere İman" ünitesinin 2000 ilköğretim programında 8. sınıf üniteleri arasına "Kaza, Kader İnanç" ismiyle alınması bu anlayışa bir örnek olarak gösterilebilir.

⁴⁶ 2000 programındaki en önemli değişikliklerden birisi de öğretmenin kendisine sunulan çerçeve içerisinde bazı değişiklikler yapabilme imkanına sahip olmasıdır gelmektedir. Bkz. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (2000)*, s. 95.

olarak değerlendirilebilir⁴⁷. 2005 Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı'nda da daha önceki programlarda da sıkça vurgulanan herkesin kendi inancını tanıyarak doğru bilgiye dayalı bir inanç oluşturmasının temel hedefler arasında olduğu gözükmektedir. Bu anlayışta temel esas, batıl ve hurafeye dayalı bilgilerden uzak durularak İslâm ile ilgili bilgilerde Kur'an merkezli, birleştirici ve mezhepler üstü bir yaklaşıma sahip olmaktır. Böylece İslâmi bütün dinsel oluşumların inanç, ibadet ve ahlak alanlarında ortak kök değerler paydasında birleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede mezhepler ve dini oluşumlar birer kültürel zenginlik ve farklı düşünce ekolleri olarak kabul edilmiştir. Ayrıca zaman zaman diğer dinler hakkında da bilgilerin verilmesi derse dinler arası açılımlı bir ders niteliği de kazandırmıştır. Bütün bunlar ortaya konulurken dersin doktrin merkezli ya da mezhep merkezli bir din öğretimine dönüşmemesi de temel hedefler arasındadır⁴⁸. 2005 Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı'nda temel olarak yapılandırıcı yaklaşım, çoklu zekâ, öğrenci merkezli öğrenme gibi yaklaşımlar dikkate alınmıştır. Programda kavram öğretimine özel bir önem verilmiştir. Programda problem çözüme, iletişim kurma, akıl yürütme vb. bazı önemli becerilerin geliştirilmesi de hedeflenmektedir. Programda üzerinde durulan konulardan birisi de öğrencilerin öğrenme sürecine aktif olarak katılmalarını sağlayacak ortamın hazırlanılmasıdır. “Programın Yapısı” başlığı altında programın genel amaçlar, temel beceriler, değerler, öğrenme alanları, kazanımlar, etkinlik örnekleri ve açıklamalardan oluştuğu belirtilmiştir⁴⁹.

2006 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı, içerik açısından incelendiğinde ilk defa bu programla birlikte içeriğin belirlenmesinde temel anlayışın ne olduğu ortaya konulmuştur. Buna göre içeriğin belirlenmesinde “dinin temel bilgi kaynakları dikkate alınarak İslâm'ın kök değerleri çerçevesinde “mezheplerüstü (herhangi bir mezhebi esas almayan, mezhebî tartışmalara girmeyen) ve dinler açılımlı” bir anlayışın benimsendiği ifade edilmiştir⁵⁰. Anlayışın bu şekilde ortaya konulmasının temel sebebinin laiklik ilkesi çerçevesinde farklı inanç ve düşünceye sahip öğrencilerin derste kendilerini bulmalarını sağlayarak temel bazı değerleri benimsemelerinin istenmesi olduğu ifade edilebilir. Böylece “öğrencilerin din ve ahlak hakkında objektif bilgi sahibi olmaları, öğrenme-öğretme sürecinde öğretim programı vasıtasıyla kazanmaları hedeflenen bilgi, beceri, tutum, değer, kavram ve

⁴⁷ Tuğrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 163-164.

⁴⁸ *Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı*, MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, Ankara 2005; Tuğrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 165-166.

⁴⁹ Tuğrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 166.

⁵⁰ *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, Ankara 2006, s. 2.

öğrenci merkezli yaklaşımlarla bir arada yaşama bilincine ulaşmaları”nın hedeflenmesidir⁵¹. 2006 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 6, 7 ve 8. Sınıflar Öğretim Programı genel olarak incelendiğinde içerik çok fazla değişmemiş, değişiklikler daha çok aynı ünitelerin farklı sınıflarda yer alması şeklinde gerçekleşmiştir. Bu nedenle programın din anlayışının da çok fazla değişmediği dinden yine özellikle de bireysel ve toplumsal konularda faydalanma düşüncesinin hakim olduğu söylenebilir⁵².

2006 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programında da yapılandırmacı yaklaşım, çoklu zekâ, öğrenci merkezli öğrenme gibi yaklaşımların dikkate alındığı belirtilmiştir. Dolayısıyla bu yaklaşımlarla birlikte öğrenme sürecinde öğrenci katılımına ve öğretmen rehberliğine ağırlık verilmesi öngörülmektedir. Yine bu anlayış çerçevesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersiyle ilgili kavramların ve ilişkilerin geliştirilmesi de önemli hedefler arasındadır. Bu çerçevede programın odağında kavram ve kavram ilişkilerinin oluşturduğu öğrenme alanları⁵³ bulunmaktadır. Benimsenen kavramsal yaklaşımla, öğrencilerin somut deneyimlerinden, sezgilerinden dinî ve ahlaki anlamlar oluşturmalarına ve soyutlama yapabilmelerine yardımcı olmak amaçlanmıştır. Böylece dini ve ahlaki kavramların geliştirilmesi de hedeflenmiş olmaktadır. Bunun yanı sıra problem çözme, iletişim kurma, akıl yürütme gibi bazı önemli becerilerin de geliştirilmesi hedeflenmektedir⁵⁴. 2006 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı, programda yapılandırmacı yaklaşım, çoklu zekâ, öğrenci merkezli öğrenme gibi yaklaşımların dikkate alınması önemli bir yenilik olarak göze çarpmaktadır. Programın önemli yenilikleri arasında öğrenme alanlarının tespit edilerek ünitelerin bu öğrenme alanlarına dağıtılması, “özel amaç” ifadesi yerine “kazanımlar” ifadesinin kullanılması, hangi ölçme ve değerlendirme tekniklerinin kullanılabileceğine dair bilgilere yer vermesi sayılabilir⁵⁵.

SONUÇ

Cumhuriyetin kuruluşu ve tek parti döneminin din öğretimi programları olan 1924, 1926 ve 1930 İlköğretim Din Dersi Programları genel olarak incelendiğinde yeni kurulan devletin zihniyetinin programlara yansıtılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda öncelikle bireysel ve toplumsal hayatta

⁵¹ *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, s. 2.

⁵² Tugrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 185.

⁵³ Programda yer alan öğrenme alanları şu şekildedir: İnanç, İbadet, Hz. Muhammed, Kur'an ve Yorumu, Ahlak, Din ve Kültür.

⁵⁴ *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, s. 9; Tugrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 173-174.

⁵⁵ Tugrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, s. 173, 174, 185.

bireye faydalı olabilecek bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca çağdaşlaşma yönünde yapılan girişimleri benimseyen ve bu yolda çaba gösteren vatandaşlar yetiştirilmesi hedeflenmiştir.

Cumhuriyetin kuruluşu ve tek parti döneminin programları, program anlayışı açısından incelendiğinde sadece konu listelerini içeren program oldukları görülür. Programlar, programların uygulamasının nasıl gerçekleştirileceğine yönelik açıklamalar bulunmaması gibi temel program geliştirme ve hazırlama ilkelerini içermemektedir. Genel olarak bu dönemdeki programlar, konu merkezlidir. Pragmatik felsefenin yaklaşımlarının izleri bulunmakla birlikte programların idealist ve realist felsefelere dayanan esasıcılık ve daimicilik eğitim akımlarının bazı özelliklerini taşıdıkları söylenebilir.

Çok partili dönemle birlikte devletin eğitim ve din eğitimi anlayışının din öğretimi programlarına biraz daha fazla yansıdığı görülür. Bunda artık devletin birçok alanda gerçekleştirdiği inkılâpların insanlar tarafından biraz daha fazla özümsemesi nedeniyle eğitim ve din eğitimi alanında gerçekleştirilecek yeniliklere insanların hazır olmasının önemli rolü bulunmaktadır. Çok partili dönemde hazırlanan din öğretimi programları incelendiğinde genel olarak İslam hakkında temel bilgilerin kazandırılmasının yanı sıra özellikle bireylerin ahlaki yönden gelişmesi noktasında İslam dininden yararlanma düşüncesinin hakim olduğu görülür. Dönemin din öğretimi programlarında, Cumhuriyetin kuruluşu ve tek parti dönemindeki din öğretimi programlarına nazaran bilimsel bilgiye dayanan rasyonel bir din anlayışını benimseme özellikleri daha fazla öne çıkmaktadır. Çok partili dönem, din öğretimi programları program anlayışları açısından incelendiğinde programlar, konular listesi şeklinde verilmiş, amaçlara yer verilmemiştir. Ancak dönemin diğer din öğretimi programlarında amaçlara ve eğitim ve öğretimde kullanılacak bazı yöntemlere yer verilmesi gibi bazı yeniliklerin görülmesi programların, konular listesi olmanın ötesine geçtiğini gösterir. İfade edilen yeniliklerle birlikte dönemin din öğretimi programları, Cumhuriyetin kuruluşu ve tek parti dönemi din öğretimi programlarında olduğu gibi, konu merkezli olma ve esasıcılık ve daimicilik akımlarının izlerini taşıma özelliğini devam ettirmiştir. Türkiye’de özellikle 1980’li yıllara kadar din öğretimi alanında geliştirilen programlar, program geliştirme ilkeleri açısından sistemli bir yapı ortaya koymamış, bazen ileri bir adım atılırken ilerleyen yıllarda tekrar geriye dönüş yaşanabilmiştir. 1980’den sonraki dönemde 1982 Anayasasıyla birlikte din derslerinin meşruiyet probleminin de ortadan kalkmasıyla Din Eğitimi Bilimi alanında bilimsel çalışmaların yoğunluğu artmıştır. Dolayısıyla bu birikim, daha sonra hazırlanan programların din ve program anlayışlarına da yansımıştır. Önceki programlardan farklı olması ve kendisinden sonraki programları etkilemesi yönüyle dönemin en dikkat çekici programı, 2000 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programıdır. 2000 programında, programın din anlayışı net biçimde ortaya konulmuştur. Bu amaçla dinin bir tarifi yapılmış ve dinin bireyin, kendisiyle Allah ile ve toplumla ilişkilerini düzenleyen bir olgu olduğu ve evrensel değerleri kazandırmada

önemli katkılar sağlayacağı belirtilmiştir. Yine programın önemli bir özelliği de bilgilerin doğrudan dinin ana kaynaklarından yararlanılarak temellendirilmesi yoluyla mezheplerüstü bir yaklaşım benimsediğini ortaya koymasındır. Önceki programlarda bulunmayan “Dindeki Anlayış Farklılıkları” isimli bir ünite eklenerek din içi çoğulculuğa yer vermesi açısından da 2000 programı, kendisinden önceki diğer programlardan farklılık gösterir.

1980 sonrası din öğretimi programları, program anlayışları açısından incelendiğinde önemli değişikliklerin yaşandığı bir dönemdir. Dönemin en önemli değişiklikleri, yine 2000 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programıyla gerçekleştirilmiştir. Programın en önemli özelliklerinden birisi, konu merkezli yaklaşımdan uzak durarak öğrenciyi, toplumu, kültürü ve evrenseli dikkate alan sorun ve hedef merkezli bir yaklaşımı benimsemesidir. Ayrıca her sınıfa ait özel amaçların ayrı ayrı, öğrenci davranışı açısından ifade edilmesi, “öğrenmeyi öğrenme”, “yaşam boyu öğrenme” gibi eğitim ile ilgili son dönemde öne çıkan ilkelere yer verilmesi de program geliştirme açısından çok önemli bir gelişmedir. Daha sonra hazırlanan 2005 Ortaöğretim ve 2006 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarında çoklu zeka, yapılandırmacılık anlayışlarının temele alındığının ifade edilmesiyle programların hangi anlayışı benimsediği ortaya konulmuştur. Bu yaklaşımların benimsenmesinin beraberinde getirdiği değişim (kavram öğretimine önem verme, problem çözüme, iletişim kurma, akıl yürütme vb. bazı önemli becerilerin geliştirilmesi, yeni öğretim yöntem ve teknikler ile birlikte yeni ölçme ve değerlendirme tekniklerinin kullanılması vb.), programların temel öğelerine yansımıştır. 2000 yılından önceki din öğretimi programlarındaki anlayışların belli kuramlara dayalı olarak ortaya konulmaması, geliştirilen programların birbirinden kopuk ve istikrarsız olmasına neden olmuştur. 2000 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programıyla birlikte başlayıp bu programlarla devam eden program anlayışlarının hangi kuramlara dayandığının net bir şekilde ortaya konulması, daha sonraki programların da benimsenen bu kuramlar çerçevesinde tartışılarak hazırlanmasını beraberinde getirecektir. Bu da program geliştirme süreçlerinin bilimsel yaklaşımlar çerçevesinde birbirinin devamı şeklinde olmasını ve programlar arasında kopukluk olmamasını sağlayacaktır. Cumhuriyet dönemi din öğretimi program anlayışlarının incelenmesi sonucunda; ilk dönemlerdeki davranışçı öğrenme kuramlarına dayalı konu ve öğretmen merkezli program tasarımlarının zamanın ilerlemesiyle önce bilişsel öğrenme kuramına dayalı öğrenen merkezli sonra da yapılandırmacı öğrenme kuramına dayalı sorun merkezli program tasarımlarına dönüştüğü ve program modellerinin de bu dönüşümden etkilendiği görülmektedir. Özellikle 2000 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi programıyla program geliştirme ile ilgili önemli yeniliklerin getirilmesi ve 2005 ve 2006 İlk ve Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarında, son dönemde ortaya çıkan çoklu zeka ve yapılandırmacılık anlayışlarının temele alınması, bu yöndeki değişimin en açık göstergesidir.